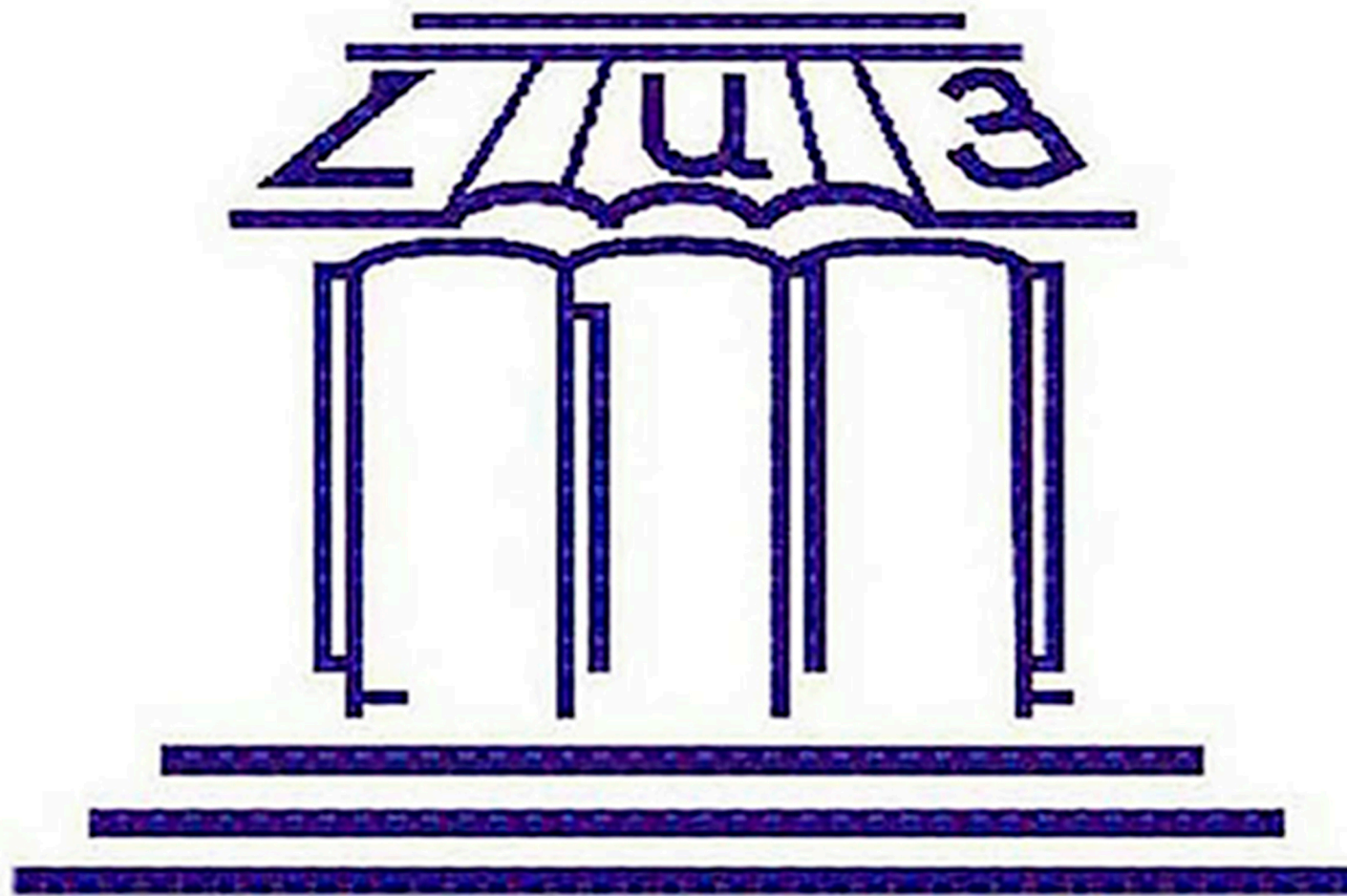

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

826 Ն. Լ Յ Ա Շ Կ Ո

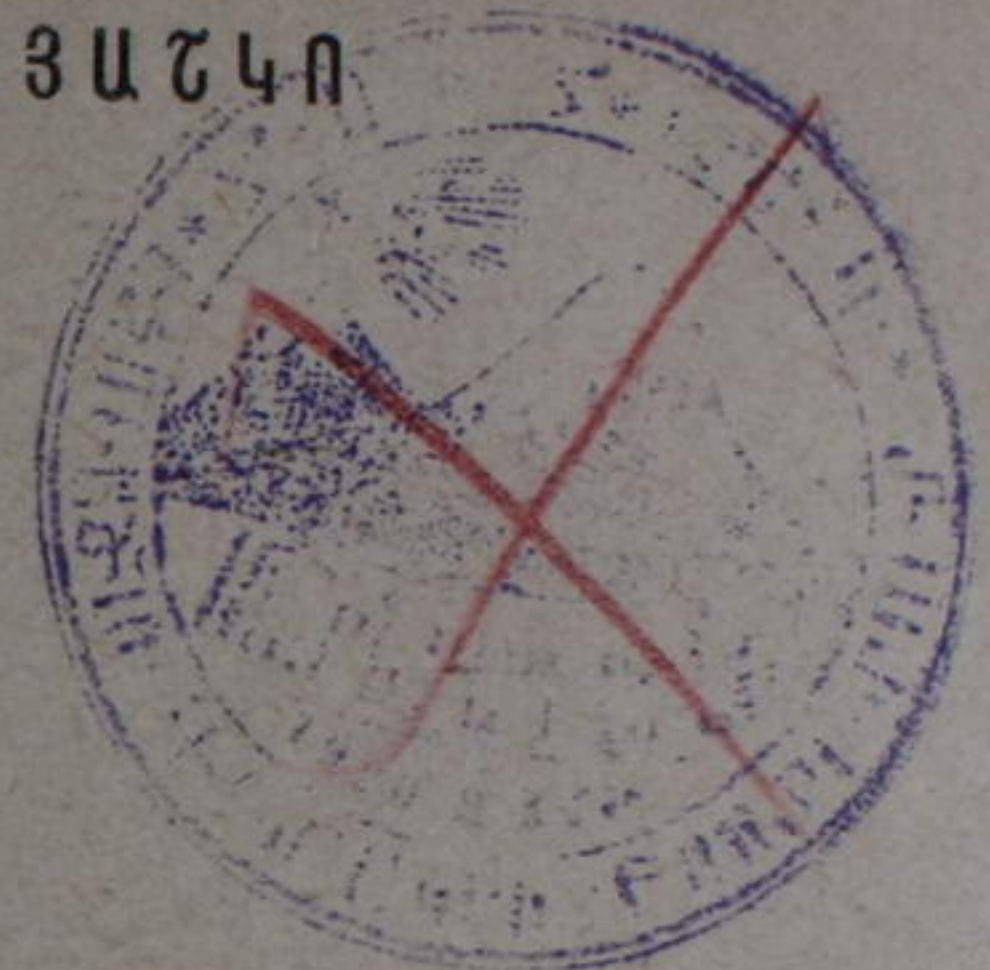

ԿԱՆԴԱԼՆԵՐԻ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

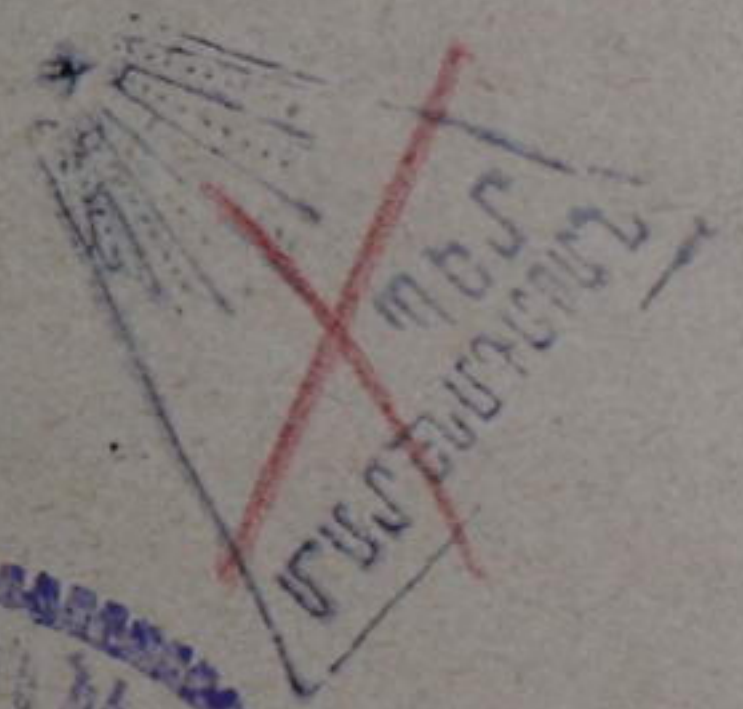
ԽՍՀՄ ԺՈՂ. ԿԵՆՏ. ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ, ՄՈՍԿՎԱ, 1927

8
Ն. ԼՅԱՇԿՈ

ԿԱՆԴԱԼՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

A $\frac{\text{II}}{38565}$ 15689

ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՄՈՍԿՎԱ, 1927

Թարգմ. Հ. Տեր-Պետրոսյան

Главлит № 82446

тираж 2000 экз.

Заказ № 1919

I

Ալեկսեյ Անիկանովին կաշկանդեցին հին, մի ուրիշ վտառների վրա հղկված, պսպղուն կանդալներով: Նրանք կոփված էյին վաղուց, կուբանում: Ալեկսեյը տեղեկացավ այդ մասին Սիբիրում՝ կատրոփների բանտում: Բակում նրան կանգնեցրեց մի ծեր կատրոփիկ*, կռացավ, շոշափեց կանդալներն և ուրախ բացականչեց.

— Ե՛հ... Ե՛... Ե՛... սրանք հո իմ կանդալներս են... Ձայնից ճանաչեցի: Լսում եմ՝ ինչ վոր ծանոթ ձայն է: Կուբանում տասնևհինգ տարի սրանից առաջ եմ կրել: Այն ժամանակ դեռ նոր էյին, դերբուկ էյին: Իսկ ինձնից առաջ մի վրացի եր զրնգում դրանցով: Նա փախավ ուղղակի կամերից**, իսկ կանդալները թողեց այնտեղ: Հենց այդ ժամանակ ել ինձ դատապարտեցին և յես տեր դարձա դրանց: Իսկ յերբ ինձ կատրգա քշեցին, մի տեղ բաղնիսում քափ-քրտնեցի, վտառներս սապնեցի, չանգուելով արնահոս արի, կանդալները հանեցի և թախտի տակ թազնվեցի: Մենակ յես

* Տաժամակիր աշխատանքի դատապարտված անձ:

** Կամերա — բանտի սենյակ:

չեյի—այլ յերեք հոգով ծլկվեցինք այն ժամանակ:
Ե-հ, անմոռանալի որեր եյին...

Հիշողություններն արբեցրին ծերունուն. աղոտ
աչքերը սլաղաացին, ինչպես լուսիններ մշուշի
միջից: Նա աչքով արեց Ալեկսեյին, թոթվեց նրա
ուսը և քվեւացրեց.

— Ինքդ ջահել ես, իսկ կանդալներդ բախտա-
վոր են: Հասկանում ես, բախտավոր կանդալ-
ներ են...

Այն լուրը, վոր ծերունին տասնևհինգ տարի
անց՝ ձայնից ճանաչեց իր շղթաները, բոլոր կա-
մերները թափանցեց: Հարկավ, բոլորը չհավատա-
ցին նրան, բայց ծերունին ցրեց նրանց կաս-
կածները—կանդալների մեծ կոճղի վրա դեռ մնա-
ցել էր նրա դրած նշանը:

Այդ հանգամանքը ծերունուն աչքի գցեց կա-
տրոթնիկների ընդհանուր մասսայում և բոլորի
ուշադրությունը հարեց կանդալների վրա: Ո՞վ է
հնարել դրանք: Ո՞վ է կոփում դրանք:

Բանտի արհեստանոցում կանդալներ և ձեռքի
փականքներ կոփող, մահապատիժների շապիկներ
կարող բանտարկյալներին շատ-շատերն են անի-
ծել: Կատրոթնիկների մի մասը ավելի սըրտմտեց
և տխրեց: Իսկ մյուս մասը ճշմարտությունը յե-
րես-յերեսի տեսավ—ինքներս ենք մեզ համար
բանտեր կառուցում, ինքներս ենք մեզ համար

շղթաներ կոփում և նրանցով կաշկանդում մեզ,
ինքներս ենք մահապատիժների շապիկներ կարում,
ինքներս ենք մեզ կախում: Ամեն ինչ ինքներս...
ինքներս...

II

Ալեկսեյը տանեցիներին գրած նամակը կատա-
կով սկսեց, վոր ինքը բախտավոր կանդալներ է
կրում: Մի քանի տող գրեց և դեմ ընկավ.—նա-
մակը թունդ և կծու դուրս յեկավ և նա ստիպված
էր գաղտնի կերպով ուղարկել, թագցնելով բանտի
գրասենյակից:

Մատվեյը, Ալեկսեյի հայրը, լուսկյաց և մռայլ
մի մարտոցահար, յերեք անգամ կարդաց նամակը
և, սպասելով մինչև վոր իր սրտում կհանգստանա
նամակի գարթեցրած այրող հուզմունքը, փրնթ-
փնթաց.

— Շատ լավ... շատ լավ... այդպես...

Ալեկսեյին նամակներ գրում էր Մատվեյի մեծ
վորդին, կաթսայագործ Վասիլին: Մատվեյը սո-
վորաբար չէր հետաքրքրվում նամակներով—բո-
վանդակությունը միշտ նույնն էր—բարևներ և
բարևներ:

III

Կանդալներ կրելու ժամանակը ծանր էր, բայց
Ալեկսեյը կայտառ էր: Դեռ դատարանում, դա-

տավճիւր լսելիս, նա իրան ասաց.— «Դե, Ալյոշկա, պինդ կաց, չմղկտաս»։ Յեւ խոսքը պահեց.— չնայած բոլոր տանջանքներին, նա չեր մոռանում, վոր ինքը դեռ միայն 22 տարեկան է, վոր կյանքը դեռ իր առաջն է։ Չեր մոռանում և մի այլ, մարդկանց մեջ հազվագյուտ, թանկագին բան— վոր լացով ու վողբով կյանքը չի պայծառանա, սեփական ցավերը չես թեթևացնի, մարդկանց ավելի յերջանիկ չես դարձնի։

Կատրժնի բանտում նա իրան այնպես էր պահում, կարծես թե իր կյանքը դեռ չեր սկսվել, կարծես թե կալանքն ու շղթաները լոկ նախապատրաստություն էին նրա համար։ Կամերում մի քանիսները զգում էին, վոր նրա հոգին, հրճվանքով լի, փոխարինում է գալիքը, ցնորքի փայլով քողարկում է կյանքը՝ իր հոգսերով և կեղտով, և վոր նա առաջ է գնում իր ընտրած ուղիով, կարծես իր առաջ վոչ պատեր և վոչ ել վանդակներ լինեյին, կարծես թե վոտքերը շղթայված չլինեյին։

Մտքով նա ազատության մեջ էր, մարդկանց հետ, հետևում էր իրան և ջանում էր հասկանալ թե արդյոք չի՞ թեքվի իր վերջրած բեռան տակ, չի՞ խորտակվի, չի՞ դավաճանի, չի՞ խաչի ան՝ ինչին վոր հավատում է։ Յեւ նա արիանում էր, պատրաստվում էր։

Մարդկանց հետ նա ուղղամիտ էր և սրտաբաց, չեր հանդուրժում բանտապետի և հսկիչների ծանակաները։ Հաճախ բռնկում էր և հաճախ ել կարցեր նստում։ Հաճախ գանակոծվում էր, բայց նրա մեջ չմարվող կյանքը հաղթում էր ցավին ու տանջանքներին, և այն որը, յերբ նա դուրս յեկավ բանտից իբրև աքսորաբնակ, առողջ էր։ Դեմքը պատած էր անմաքուր դալուկով, քոնքերի վրա ջիլեր էյին յերևում, բայց կապույտ աչքերը շողշողում էյին ինչպես առապար վայրում բաժժաղիկներ, և թարմ, պատրանքով լի՝ փայփլում։

Գրասենյակում, վերջին խուզարկության ժամանակ, բանտապետը հարցրեց.

— Անիկանով, դիմացա՞ր։

— Դիմացա։

— Տես, ուրիշ անգամ չես դիմանա։

— Ուրիշ անգամ ել կդիմանամ։

Բանտապետն աչքերը հառեց Ալեկսեյի վրա, նայեց նրա կապոտած կանդալներին և հեգնորեն հարցրեց.

— Կդիմանաս... Սեփական կանդալներով կատրրգա կգաս... Չեն ոգնի...

— Կանդալները յես նմուշի համար եմ տանում,— խուլ պատասխանեց Ալեկսեյը։ Դուրսը կանդալներ շինելով կզբաղվեմ։ Ո՞վ գիտե թե շուտով ելի մեծ պետք կգան նրանք։

Բանտապետն ակնարկը հասկացավ, աչքերը հպեց, բայց իրան հավաքեց և վրա բերեց.

— Այդ ել գործ ե...

IV

Անիկանովներին ծանուցագիրը հանձնեցին շաբաթ ուր. կիրակի Վասիլին գնաց փոստատուն և բերեց կտավի մեջ կարած մի արկղ.

Ալյոշկայից ե ստացված:

Տանեցիք խմբվեցին սեղանի շուրջը. Վասիլին կտավը ճղեց միս կտրտելու դանակով, արկղի խուփը վերցրեց և պինդ խոթած հոտավետ բուրբուշների միջից դուրս հանեց թոկով կապած կանգալները: Նրա մատները սահում էին հանգույցների վրայով: Կանգալները թուլացած թուկերի տակ ոձի պես գալարվում էին և թոկի տակից դուրս պրծնելով խուլ դողանջեցին: Նրանց միջից դուրս ընկան կանգալների խամուլթներից հղկված և պինդ վոլորված կաշվե կանգալատակեր: Նրանք կապված էին փափուկ թասմայով, վորը թումբից դեպի գոտին եր ձգվում և այդպիսով շղթան ողումն եր պահում:

Շոշափում եր ողակները, շարժում եր, բացում և փակում եր խամուլթները: Կանգալատակերը հարթեց, մատն անցկացրեց խամուլթների փորած ակոսներով և անշարժացավ: Վասիլիյի խոսքերը

գրգռում էին նրան: Մեծ, ուժեղ, զիջանող, միշտ քնեքուն, նա Մատվեյին թվում եր կարծես թե փայտից շինված լիներ: Ալյոշկայի հատը չեր: Նա սովորում եր, ամեն ինչին իր խելքով եր հասնում: Նրան տոն ուրը փոստատուն չէիր ուղարկիլ—առավոտվանից գնում եր և գիշերով վերադառնում: Բոլորի համար բարձրաձայն կարգում եր... Ե-հ...

Ալյոշկայի դատը, նրան կատրգա ուղարկելը՝ Մատվեյի մագերը սպիտակեցրին և ճաղատությունը ականջներին հասցրին, իսկ սրտում անշեջ կրակ վառեցին: Ցավն այնքան մեծ եր, վոր ծնոտները վոլորում և գանգատի խոսքերն՝ արցունքների հետ միասին, այրում եր.— թող այդպես լինի: Այն լրագիրը, ուր տպված եր դատարանում վորդու արտասանած ճառը, Մատվեյը միշտ մոտն եր պահում, և յերբ տանը վոչ վոք չկար, կարգում եր նորից...

Կանգալները շոշափելիս նա ներկայացնում եր, թե ինչպես էին նրանք սեղմում ջահել վոտքերը: Ալյոշկան պատկերանում եր նրան պատկացած, ցավից փոքրացած, գերությունից ճնշված: Բայց անձնատուր չի լինում: Գեթ գրկել նրան, մատներով շոշափել նրա կողքաճաղերը, վորպեսզի գվարթ ծիծաղեր նա և մորուքից քաշեր...

Հետևյալ ուրը Մատվեյը ճաշի ժամանակ աշխատանքից բերեց ոլեոնավթով ծծված վուշի մի

կտոր, յուղեց նրանով կանգալները, դարսեց ար-
կղում և դրեց Ալյոշկայի գրքերի մոտ, դարակի
վրա:

V

Գործարանում կանգալների մասին տեղեկացան
Վասիլիյից: Հարևան դազգահի վրա աշխատողները
և ծանոթները խնդրում էին Մատվեյին գործա-
րան բերել դրանք: Հասակավորները խնդրում
էին հանգիստ, ջահելները—թափով: Մատվեյը
միշտ հրաժարվում էր:

— Տեսնելու ի՞նչ կա... չարժե,—բայց ամառ-
վա վերջը զիջեց.— Դե լավ, մաղթանքի ժամա-
նակ կբերեմ, համբերեցեք:

Գլխավոր գործարանը հավաքարան էր: Այն-
տեղ պարավոզներ էին շինում: Վիթխարի, յեր-
կաթե ուղիներով, թռչող կոնդորայի նմանող
ելեքտրական շանգով: Արևից և անձրևից՝ փայլարի
նմանված ապակե տանիքի յերեք շերտեր ծած-
կում էին դազգահների շարքերը—սկսած բոլորից
մինչև գլանակ կտրտելու համար,—թևերի նման
փռված քյարգահները, շղթաները, պարավոզի
մասերը և մավթուլի ցանցով առանձնացրած
գործիքների պահեստարանը:

Գործարանի գլխավոր մուտքի վերև, ներսից,
սրբի պատկեր կար կախված—կապույտ յերկինք,

մոխրագույն ամպեր, և նրանց վրա աստվածա-
ծինը՝ հաշեյակար շղարշով: Աստվածածնի որը
գործարանի ամենահանդիսավոր տոնն էր:

VI

Մաղթանքին շատ կային յերգեցողություն սի-
րողներ, և յերգեցիկ խումբը (խմբում յերգում
էին նաև բանվորներ) ջանում էր, վոգեվորված
էր: Նրա ճայթյունները զարնվում էին համր
կոնդորի թևերին, ապակե տանիքին և դղրդում
էին ամբոխի մեջ: Դազգահների շարքերը, ան-
կյունները, տանիքի ձողերը—արձագանք էին
տալիս որգանի նման:

Արևշատության մաղթանքի վորոտալից ճայ-
թյունների ժամանակ նույնիսկ դազգահները
կարծես թաթերի վրա էին բարձրացել, վորպեսզի
տեսնեյին կարմրատակած տիրացուին և կատա-
ղած, հնչյունների մեջ հալչելու պատրաստ,
խումբը: Պարավոզի և նրա կառուցողների վրա
սրսկիչից որհնած ջրի ցուրտ ցալքուններ թափ-
վեցին:

Գործարանի կառավարիչները, ինժեներները,
վարպետները շտապ դիմեցին դեպի դիրեկտորը:
Նա պսպղում էր քորոցով, փայլվում էր սպի-
տակեղենով, մազերի սանդրոցով, շարժում էր
դլուխը, ընդունում էր շնորհավորանքներ և ցու-

ցաղըրում ծխախոտից սևացած ատամները: Վար-
պետների ոգնականները, տեխնիկները, մանայոր-
ները և բրիգադիրները չեյին համարձակվում մո-
տենալ նրան, բայց աշխատում էյին նրա աչքին
ընկնել, մի քանի անգամ գլուխ էյին տալիս և
աշխատում էյին չնկատել բանվորների ծաղրն ու
հայացքները:

Ամբոխը սայթաքում էր յերկաթի, չուգունի և
բալկանների վրա, գրոհ էր տալիս դեպի խաչը,
ավետարանն ու սրբի պատկերը: Հյուրերը, կա-
նայք և մանուկները ցրվեցին գործարանում և
դիտում էյին դազգահները: Խումբը լռեց...

Հավաքարանի հանդեսը կարծես վերջացավ:
Յեվ հանկարծ ձայների դղրդյունը ճեղքեց մի
դրնգոց: Հավաքարանում վոչինչ այդպես չէր
զրնգում: Շատերը յետ դարձան: Ծայրի դազ-
գահի մոտ կանդալներ բռնած Մատվեյի շուրջը
ամբոխ էր խռնվում: Բոլորը մոտենում էյին, շոշա-
փում, գննում, ողակներով զանգահարում էյին,
վորոշում էյին թե ինչից էյին կոփած, և զարմա-
նում էյին թե ինչպես էյին այդպես հղկվել վոտ-
քերի վրա: Ամբոխն արագ բազմանում էր և
աղմկում: Յետևից մեկը կանչեց.

— Եյ, բարձրացիր դազգահի վրա և այնպես
ցույց տուր:

Կանդալներ բռնած խառատը ցատկեց դազգահի

վրա, և բուռվարի պես շարժելով կանդալները,
պարզորոշ արտասանեց.

— Ահա, մեր համբարի, խառատ Ալեկսեյ Անի-
կանովի կանդալները: Նա կատրգայում այս կան-
դալներն է կրել մեր գործի համար: Այժմ ապ-
րում է իբրև աքսորաբնակ. գուցե շուտով
կվերադառնա... Հասկանում եք, կվերադառնա...

Մի անգամ էլ շարժեց կանդալները և վայր
ցատկեց աղմկալի ամբոխի մեջ: Ձեռքերը թա-
փահարող դիրեկտորից բաժանվեց գրասենյակի
կառավարիչը և վազ տվեց դեպի դազգահները:

— Ճանապարհ... ո՞վ էր խոսում: Ի՞նչ էր ցույց
տալիս: Կանդալներ: Ի՞նչ կանդալներ: Այդ ի՞նչ
խենթություն է: Վո՞ր Անիկանովի:

Խառատը Մատվեյի ձեռքից խլեց կանդալներն
և անցկացրեց հարևանին:

— Անցկացրու մերոնց...

Նրանք ձեռքից-ձեռք սպրդելով և ամբոխի
խորքում դողանջելով թագցրին կապույտ շապիկի
տակ, ջահել, տաք մարմնի վրա և լռեցին:

Կանդալները ցույց տվող խառատին կես գիշե-
րին բանտը տարան: Անիկանովների մոտ կես գի-
շերից մինչև լուսաբաց շալորների զրնգոցներ էյին
լսվում: Սափրված բեխերավորներն իրերը քրքրում
էյին, վառարանը գննում, կտուրը նայում, դար-

պատին աչք ածում, լապտերով հետազոտում
էյին պարտիզի հողը, իսկ խոհանոցում հատակի
տախտակները բարձրացնում:

Ձայրացան, մրթմրթացին, սպառնացին, բայց
գնացին դատարկ ձեռքով:

VII

Յերկրորդ անգամ կանդալները ղողանջեցին
գործարանի սեղանատանը՝ նոր տարվա գիշերը:
Շատ բազմամարդ էր: Նվագում էր բանվորների
նվագախումբը: Չվարձության տաք ըոպէյին
նրբանցքի դռան առաջ խռնված ամբոխի միջից
դուրս պրծան կատրժնիկի հագուստով և Ալեկ-
սեյի կանդալներով մի մարդ և քաթանի զգես-
տով ու բուշլատով մի կին: Իրար ձեռք տվին
նրանք և խրվեցին պարոդների քառասուն զույգի
մեջ ու նրանց խլացրին կանդալների զրնգոցով:
Զույգերը բաժանվեցին և մնացին սառած: Նրբե-
անցքից և բուֆետից բոլորը շտապեցին դեպի
դահլիճը: Նվագախումբը շփոթվեց և լռեց:

Հագարավոր աչքեր ագահորեն հետևում էյին
կատրժնիկների պես հագնված, կանդալված պա-
րոդ զույգին: Զույգը պտույտ գործեց ամբողջ
դահլիճում և սլացավ դեպի դուռը:

Ամբոխը հառած հետևում էր նրանց: Լույսը
մի վայրկյան հանգավ և խավարի մեջ պատերից

շտապ ուժեղացող թղթի խշշոց թափվեց: Ինչ վոբ
բան թռիչք էր գործում, վայր ընկնում և խշշալով
հատակի վրա փռվում: Յերկյուղի ճիչերը ճեղ-
քեցին այդ խշշոցը: Բայց լույսը վառվեց և կլա-
նեց այդ ճիչերը: Աչքերը մոլորված աջ ու ձախ
էյին վազում և հառում յեռանկյուն ձևով ծալած
թղթի կտորներին, վոր սպիտակ աղավնիների
յերամի նման թափված էյին հատակի վրա:

Կարկամած նայում էյին նրանց և չէյին հաս-
կանում: Բայց մի ուժեղ ձայն նրանց անունն
արտասանեց. — Պրոկլամացիաներ: Յեվ բազմաթիվ
ձեռքեր մեկնվեցին ամեն կողմից դեպի հատակը:

— Տուր ինձ:

— Կաց, մեկ մեկ, վորպեսզի ամենքին հասնի:

Դոփյուն, աղմուկ, թեքվող մեջքեր, փսփը-
սոց, և հատակը նորից մոխրագույն էր, պսպը-
ղում էր:

Լսվեց կարգադրիչի կոչը: Նվագախումբը զլեց:
Զույգերը պտույտ տվին: Յեվ շատերին թվում
էր թե վոչ կատրժնիկ, վոչ կատրժնուհի, վոչ
անականկալ խավար, յերկյուղ և աղավնիներ չկա-
յին: Այդ բոլորը յերազ էր, ցնորք...

Իսկ գրասենյակի հեռախոսի մոտ կանգնած էր
մի մարդ և բարձր կանչում.

— Պետք է շրջապատել սեղանատունը և բոլորին
խուզարկել, լկտիացել են...

VIII

Գարնանը, յերբ գործարանում պատրաստվում էին մայովկա տոնելու, Անիկանովները տեղեկացան—Ալեկսեյը փախել էր աքսորավայրից։ Տանը ամենքը լարված էին, և սիրտները ճնշված՝ ինչպես դատից առաջ։ Բոլորը խոսում էին ցածրաձայն, յերեկոները սպասողական տենդի մեջ էին։ Գիշերը փողոցից հասնող աղմուկը շնչասպառ երանում և ստիպում էր յերկար, լարված սպասել պատուհանի գարկին։

«Բռնած չլինեն... կթակեն»,—մղկտում էր միտքը։ Մատվեյը գյուղում վորդու համար ապաստան գտավ և ավելի հաճախ երանհամբեր մոտենում ջահելների դազգահներին։

—Հը, վոչինչ չի լավում դեռ...

Մայիսի մեջերը, աշխատանքի ժամանակ, նրան մի տոմս տվին և շնջացին.

—Վորդուցդ ե։

Փոկը յետ քաշեց, նայեց տոմսին և փախավ դազգահից։ Թվաց թե տոմսը բանտից էր.

«Բռնել են, բռնել են նզովվածները»։ Մատվեյը յերկար մենակ ման երգալիս բակում, գործարանում։ Յերբ հոգնեց, անցավ ներկարարների բաժնի շինության յետև և նստեց բուրձյանում,

բացեց տոմսը և ծիծաղեց. Ալյոշկան ազատ էր, հեռու յեր և աշխատում էր գործարանում։

—Կեցցես, գովեց նրան Մատվեյն, և աչքերը փայլեցին։

IX

Տնից-տուն, անկյունից-անկյուն էին անցնում նրանք, մինչև վոր գործարանում մի դավաճան դուրս յեկավ, հենց իրանց շրջանից, զարգացած, բանտում նստած խարաբուզի։

Մատնում էր նա գգույշ, սակավ. իսկ յերբ հավաքվելու տեղը փոխեցին և դադարեցին հետը խոսել և բարևել, նա կատարը սրեց։ Սկսեցին ավելի հաճախ բանտարկել մարդկանց. խուզարկում էին համարյա բոլորին, ում մասին վոր դավաճանը մի բան գիտեր։ Մատվեյի մոտ ել գնացին։ Հարցնում էին կանդալների և վորդու մասին։ Սպասում էին, վոր կգտնեն նրան և նորից կշղթայեն։

«Սխալ եք. դուք դրան չեք արժանանա», վճռեց Մատվեյը։

Հենց հետևյալ օրը գնաց այն գյուղը, ուր կանդալներն էին թագցրած, դրեց պայուսի մեջ, ծածկեց և տարավ Ալյոշկայի կնքավոր՝ ներկարար Պանովի մոտ։

—Սանիդ նվերը թագցրու՝ թե չե կկորչի։ Ե-հ, տես ինչ տեղ ե հասել բանը, վոր մոտ մարդուդ ել հավատալը վախ ե։

Պանովը կանգալները պահեց մինչև հեղափոխությունը: Աղատության առաջին լուրերին Անիկանովները մայրական բերկրանքի արցունքներով հանդիպեցին.

— Միթե տանջանքներիս վերջը հասել ե: Իսկ յես կարծում եյի վոր չեմ արժանանալու, չեմ տեսնելու...

Մատվեյն աշխատանքից հետո ամբոխի հետ քաղաք գնաց: Նրա գլխավերև կարմիր կակաչի պես ծածանվում էր շտապ կարած դրոշակը—նոր, տհաճին, պայծառ... Նրա կողքին այնպես փոքր էր յերևում հին, ընդհատակում ընկած դրոշակը... Նա ել արժանացավ, և այժմ հարթում էր իր ստրկության մեջ ստացած ծալքերը: Գարնան քամին փաղաքշում էր նրան:

Մատվեյն ոգնում էր զինաթափ անելու: Յեղավ գաղտնի բաժնում, բանտում: Համբուրվում էր քաղաքական բանտարկյալների հետ: Գիշերը մի անճոռնի բուլղոգի հետ միասին հերթ էր պահում փողոցի անկյունում, կոչ էր անում մյուս հերթապահներին: Մոռացել էր, վոր հիսունից անց էր, այրվում էր, հուզվում էր, բայց չէր հավատում, վոր ազատության ուրը հասել էր, վախենում էր վոր նորից հրացանագուրկ կանեն նրան: Շեշտակի

դիտում էր յուրաքանչյուր զինվորին և ծնոտները սեղմում:

Դրոշակների անտառի մեջ՝ զորամասերի տված յերդումը նրա սրտի սառուցը հալեցրին: Նա հրապարակից գնաց Պանովի մոտ, շնորհավորեց նրան և վերցրեց կանգալները, վոր պահ էր տվել նրան: Բաց տանում էր նրանց փողոցով և ցույց տալիս անցնողներին: Տանը կախ տվեց նրանց ալեգարդ միրուքավոր գիտնականի պատկերի վերև և առաց.

— Բավական ե ինչքան թագկացաք, այժմ դուք ել ազատ եք:

Այդ ուրից Անիկանովների մոտ սկսեցին նույն իսկ ոտարներն ել այցելել. հասակավորները—մեկ-մեկ, ջահելները—խմբերով: Բարևում եյին և հարցնում.

— Կարելի՞ յե:

— Կարելի յե, կարելի յե...

Մոտենում եյին պատկերին, մտախոհ նայում կանգալներին, կարծես շնչում եյին ողակների բույրը և մտքում պահում այն:

Աշխատանքի ժամերին, յերբ տանը միայն մայրն ու թոռնիկն եյին մնում, մոտ եյին վազում մանուկները, դուռը ծեծում և սրահում յերկար ժամանակ լսելի եյին նրանց ձայները.

— Քուրիկ, թույլ տուր նայենք:

Խմբով ներս ելին խուժում, բոցավառ աչքերը հառում կանդալների, պատկերի վրա և քչփչում ելին: Սիրտ առնելով, ձեռքները մեկնում, նախ զգուշ, ապա ավելի համարձակ շոշափում ելին ողակները: Մայրը քշում էր նրանց.

— Դե, չարաճճիներ, հեռացեք, խաղալիք գտաք. բավական է, գնացեք:

Հարևանները կատակում ելին նրա և Մատվեյի վրա.

— Ձեզ մոտ այժմ կարծես ժամատուն լինի:

Մայրը լռում էր, իսկ Մատվեյը ժպիտն յերեսին ասում էր.

— Թող նայեն: Շուտով վորդիս կգա և կկարգադրի:

XI

Ալեկսեյը վերադարձավ մի տոն ուր, ազատության յերկրորդ շաբաթվա վերջը: Յեվ յեկավ հուժկու, ճկուն, Մատվեյից շատ բարձր, կապույտ աչքերով: Մատվեյն ուրախությունից շնչարգել յեղավ, բայց նույն ժամանակ, սիրտը վիշտ ընկավ—ինչպես՝ փաղաքշես այժմ նրան, ինչպես ձեռքիդ վրա տոնես,—մեծացել, յերկարացել է... Նզովված յերկաթը նույնիսկ չի յել խանդարել. ում ասես ինքը ձեռքի վրա կսունի, ման կածի, կմխիթարի:

Արցունքներն ել պակաս չեյին, ինչպես նաև գուրգուրանքները: Կանդալներն Ալեկսեյը տեսավ թեյի ժամանակ և հարցրեց.

— Վողջ են.

— Վողջ են... Իրանց բաժինը չարդախներում անցկացրին:

Մատվեյն ու Ալեկսեյն իրար աչքերի նայեցին և յերկար ու կուշտ բարձրաձայն ծիծաղեցին: Մատվեյն սկսեց պատմել՝ թե ով ինչքան ժամանակ թագցրեց կանդալները և ինչպես փնտռում ելին նրանց: Այստեղ նրանց ընդհատեցին: Խորհրդից ընկերներ յեկան Ալեկսեյին կանչելու: Կես որին արդեն ամեն տեղ իմացան, վոր նա յերեկոյան խոսելու յե ժողովին:

Անիկանովները ամբողջ ընտանիքով գնացին նրան լսելու: Ժողովրդական տան պարտեզը խռնված էր ամբոխով: Ամբոխի վրա բարձրանալիս Ալեկսեյին աղմկալից ընդունելություն արին: Նրա խոսքերը թռչում ելին, ճախրում ելին, մեկը մյուսի յետևից նրանց յերամբ խտանում էր, զարնվում ամբոխին և զգուշացնում: Նույնիսկ Վասիլին ըռպեններով սարսուռ էր զգում: Մատվեյի կուրծքը լայնանում, մարմինը թեթեվանում էր: Նա կարիք էր զգում ամբողջ պարտիզի առաջ աղաղակելու, վոր Այոշական իր վորդին է, վոր ինքը, ծերունին, ամեն բանում հա-

մաճայն ե նրա հետ մինչև վերջին կաթիլը:

Յեվ այդ յերեկոյից այդպէս ել շարունակվեց: Ալեկսեյին տանը համարյա չեյին տեսնում: Տանը սակավ եր գիշերում: Յերեկով, գործի ընթացքում, մի քանի րոպեյով ներս եր գալիս: Ամեն տեղ սպասում եյին նրան, ամենքին հարկավոր եր նա: Նա հոգնածություն չեր գգում: Լարված դրությունից նրա դեմքը ավելի նրբացավ: Աչքերն ավելի պայծառացան, ձայնն ավելի հնչուն դարձավ:

Մարտի վերջը խորհուրդը նրան մայրաքաղաք ուղարկեց: Գնացքից քիչ առաջ նա տուն վազեց, բոլորին համբուրեց և շտապ ճանապարհ ընկավ:

Անիկանովներն այլևս չտեսան նրան: Լուր հասավ, վոր մայրաքաղաքում նա ատելություն գգաց դեպի նոր իշխանությունը և իբրև կամավոր՝ ռազմաճակատ ուղևորվեց: Իսկ աշնան սկիզբը մի ուրիշ լուր վրա հասավ.— խրամատներում Ալեկսեյը կոչ եր անում զինվորներին գեներ ձեռքին տուն վերադառնալ և դրա համար հենց իրայինները սպանեցին նրան:

Մատվեյի գլխին մնացած վերջին սև բծերը մի քանի օրվա ընթացքում հալվեցին: Աչքերում բռնկեցին և այդպէս ել սառան կեղեքիչ վշտի կանաչ փոսփորագույն կայծերը: Նա նիհարեց և լռակյաց դարձավ: Նունիսկ աշնան, յերբ իշխա-

նությունը բանվորներն ու զինվորներն իրանց ձեռքն առան, նա ամեն ինչի վերաբերմամբ անտարբեր եր. ըստ սովորության յերբեմն հաճախում եր միտինգներ, լսում եր նոր ճառեր, թերահավատ նայում իր շուրջը՝ կարծես մի բան փնտռելիս լիներ մարդկանց դեմքերի վրա, և թմրած հեռանում եր:

XII

Հարուստներին արտաքսում եյին տներից: Խանութները, պահեստները, արհեստանոցները և դպրոցները անցնում եյին խորհուրդներին: Գործարաններն ու յերկաթուղիները կառավարում եյին իրայինները: Կառավարիչներն ու վարպետները սկսեցին կակղել, համեստանալ: Իսկ շատերն ել բոլորովին անհայտացան: Կարծես ավելի ազատ և պարզ եր կյանքը. թվում եր թե բավական ե մի քիչ ջանք, համբերություն և ամեն ինչ լավ կլինի:

Բայց փայտը, ածուխը, հացն ու նավթը հալվում եյին: Յեվ հանկարծ նկատեցին, վոր ապրանքները, սննդեղենը, պարենը անհայտանում են չարդախներում և հորերում: Հանկարծ գգացին և տեսան, վոր չորս կողմը, անկյուններում դարան են մտել վշտացածները և տեղահան յեղածները ու շշնջում եյին.— «Դե, դե, տեսնենք...

կառուցեք... շինեցեք»... Ծաղրում էյին և լուրերով, շշուկներով վհատություն, լքումն և թախիծ սփռում:

Փողի արժեքն արագ ընկնում էր: Որերն անորոշ և վտանգալի էյին դառնում: Գործարանում ամբողջ ձմեռը մի չարախինդ և սպասողական մթնոլորտ էր տիրում, վոր բոլորի սրտերում կասկած, հիասթափումն և թմրածություն էր ներշնչում: Գործարաններն ավելի ու ավելի դանդաղ, ծուլ էյին բանում—աշխատավարձը սննդին հերիք չէր անում:

Իսկ գարնան, աշխատանքի ամենաթուլնդ ժամանակ, սուլիչներն անսովոր կերպով սուլեցին, դադգահները կանգ առան, յերկաթը լռեց:

Բանվորները դուրս խուժեցին դեպի բակը և ամբիոնը, վորից խոսում էյին ճառախոսները, պահանջեցին դեկավարներին, խորհրդի ներկայացուցիչներին, և աղաղակներով հարձակվեցին նրանց վրա.

— Այս ի՞նչ որի յեք հասցնում մեզ... Ինչի՞ համար ենք մենք աշխատում:

— Ո՞ւր ե ձեր խոստացած հացը... Սրա վերջն ի՞նչ ե լինելու...

— Ո՞ւր մնացին ձեր խոստումները:

— Ամեն ինչ ձեր ձեռքն եք առնում, իսկ վոչինչ չեք կարողանում շինել...

Ցավ ու գայրույթ էյին ցայտում աչքերից, բռունցքները սեղմում, գրգռված և խռպուտ ձայներով ճառախոսում: Հայհոյում, իրար կշտամբում, մեղավորներին վհատում, բայց չէյին գտնում:

Մատվեյը նայում էր իր շուրջը առանց հասկանալու, լռում էր և զգում էր սոսկալին—գործարանն այլ ևս չկար, ամենքը ցաքուցրիվ էյին: Անցյալ գարնան գործարանը գոյություն ուներ. կային հազարավոր սրտեր, բայց բոլորը մի սիրտ էյին, հազարավոր հոգիներ, բայց մեկ հոգի, այո, այո—մեկ հոգի, մեկ հոգի...

Իսկ Ալյոշկան. նրա խոսքերը, նրա ձայնը. հավատի սարսուռով էյին լցնում, թևեր բացնում... «Իսկ ո՞ւր են նրանք: Ինչպե՞ս կարելի յե առանց նրանց: Չե՞ վոր»...

Մատվեյն իր միտքը չվերջացրեց, շտապ յետ նայեց, մի վայրկյան լռեց և խեղդված ձայնով հազիվ կանչեց.

— Չե՞ վոր նրանք ինձ մոտ են, ինձ մոտ են,— և վազ տվեց դեպի տուն:

Սիրտը թմբուկի պես զարնում էր: Նա պատից լուռ վար բերեց կանգալները, պիջակի տակ կոխեց և դուռը շրխկացրեց:

Շտապում էր և վախենում էր ուշանալ, բայց հավատում էր, վոր սիրտն իրուր չի զարկում:

— Խոսք, խոսք տվեք ինձ—ճշով խոսակեց նա
աղմկահուլյղ ամբոխի մեջ:

— Ի՞նչ խոսք... ո՞ւր ես խցկվում:

— Խոսք տվեք:

— Անիկանովին խոսք տվեք:

— Տվեք. Ալեկսեյի հորը խոսք տվեք:

— Տվեք. յեկ, Մատվեյ:

— Շ շ շ շ...

Ամբիոնի մոտ Մատվեյն այլևս վոչինչ չէր
լսում և վոչինչ չէր հասկանում. ցատկեց վրան
և գոչեց.

— Ահա...—Ծոցից հանեց կանգալներն և բար-
ձրացրեց:

Կանգալների ղողանջը բեկբեկեց ձայները:
Մատվեյը սուզվեց հանկարծահաս լռության մեջ.
մեծ դժվարությամբ կոտրեց այդ լռությունը և
խռպոտ հարցրեց...

— Տեսնո՞ւմ եք...

Ամբոխը սառն լսում էր: Մատվեյը մեջքն
ուղղեց և ցատկով նորից հարցրեց:

— Բոլո՞րդ եք տեսնում:

— Բոլո՞րս... բոլո՞րս — սավառնեց ամբոխի
վրայով:

Մատվեյը մի քայլ առաջ գնաց՝ կարծես թե
ուղղում էր հարձակվել բոլորի վրա և պատվան-
դանի յեզրից շարտեց.

— Տեսե՛ք: Շների պես հաջում եք. կարոտել
եք սրանց զրնգոցներին: Կզրնգացե՛ք, իրար
կրծոտեցե՛ք և կզրնգացե՛ք: Կշղթայեն, կկապո-
տեն. մեկ-մեկ կկապոտեն:

Մի բոպեյաչավի կատաղած գոռում էր.

— Կշղթայեն, կկապոտեն:

Լռեց: Ձեռքերը կախ գցեց և վաղ իջավ պատ-
վանդանից: Նրա խռպոտ գոչից հետո կանգալների
ղողանջն ավելի պարզորոշ էր հնչում, մարմին
սարսռացնում և քիչ առաջ լսվող կշտամբանքները
և խլրտող դժգոհությունը ջնջում: Շատերը զգացին
իրանց վրա ցուրտ ողակների շփումը և սարսեցին:
Այդ սարսուռը առաջ քշեց դժգոհներից մեկին դեպի
ամբիոնը: Մատվեյի նման նա ել սուզվեց հան-
կարծահաս լռության մեջ և դժվարությամբ ձեղ-
քեց այն, գոչելով.

— Մենք մոռացել եյինք այն՝ ինչ վոր Անի-
կանովն ասաց: Յետ դառնալու ճանապարհ չկա...
Պետք է ինքներս ձեռք զարկենք...

Քիչ եյին խոսակցում: Խոսելը դժվար էր: Գրլ-
խիկոր ցրվեցին: Յեվ դադգահները նորից սկսե-
ցին զրնգալ, յերկաթը մուրճի տակ նորից սկսեց
յերգել:

Գործարանում, քաղաքում և նույնիսկ ամ-
բոջ աշխարհում չլսված անուն ստացավ այդ ուրը—
«կանգալների խոսքերի ուր» անունը:

Հունձից հետո, մի լուսնյակ գիշեր, քաղաքի շուրջը փռված դաշտերի անդորրի միջից դղրդյուն հասավ: Հարձակում էլին գործում արյունակիցները, բայց իրար թշնամի: Գործարանը ճշաց իր սուլիչով և լացեց, վռնաց՝ խլրտում տարածելով թե բարձունքներում և թե դաշտերում: Նրա ճիչի յելեջների մեջ խոնվում էլին վազեվազ հասնող բանվորների մի մասը: Զինվածները գնացին դղրդոցի կողմը, անգեները խուժեցին դեպի քաղաք: Իսկ վոմանք ել դռնապանների փոխարեն պահակներ կանգնացրին և սկսեցին արհեստանոցների յետևը հողի մեջ թաղել կիսապատրաստ ումբերը, պղինձը, պողպատը, գործիքները և մեքենաներից հանած մասերը:

Մատվեյը գործարանում չեր—հիվանդ պառկած ջերմում եր: Սուլիչի կոչը վերավորի ճիչ եր թվում նրան, նա ձգտում եր գնալ նրա կողմը, բայց չեր կարողանում վեր կենալ և շտապեցնում եր դանդաղ կոտ Վասիլիին:

— Գնա, գնա, Վասյա, գոնե դժ գնա, մի դանդաղիր... Տեր աստված, դե մի բարկացնիր ինձ... գուցե ել չտեսնվենք...

Սուլիչի վերջին ճիչը, դղրդոց պայթույթները, աղաղակներն ու դոփյունը նա այլ ևս չեր լսում: Միայն առավոտյան, խորին քուն առնելուց հետո,

հատակի վրա նա նկատեց արևի ճառագայթներով հյուսած ցանցը և մտածեց—«կարծեմ լավացել եմ», և շարժվեց: Պատուհանի մոտ սեղմված կինն ու հարսը յետ նայեցին:

— Քաղաքը վերցրին, բոլոր փողոցները, գործարանը շրջապատել են—շնչաց հարսը: Տնիցտուն են մանգալիս, ցուցակով կանչում են և դեպի շուկան տանում... Ասում են, վոր կախ են տալու... Վասյան չկա...

— Դե սոս, մի յերկարացնի, ընդհատեց նրան սկեսուրը: Ավելի լավ ե յեկ թագցենք նրան: Վեր կաց:

— Ի՞նձ թագցենք,—զարմացավ Մատվեյը:— Չեմ թագնվի...

— Մատվեյ, սարսափելի յե... Ինձ հանգստացրու...

— Դու մի վախենար... ինչեր եք հնարում: Թող նստվեն նրանք:

— Բոլորը թագնվում են:

— Շատ հիմարություն են անում:

Սրահի դուռը շրխացնելով ներս վազեց սարսափահար թոռնուհին:

— Գալիս են աշատեղ... խանութպանը մատնացույց արեց մեզ... պատմում ե նրանց: Նրա ձեռքին... աֆիցերի ձեռքին թուղթ կա... հետն ել յերեք վինվոր...

Մայրը դեռ ու դեռ ընկավ, հեծկլտաց, նստեց
Մատվեյի վոտքերի մոտ և թոռնուհուն իր կող-
քին նստացրեց.

— Նստիր ու սուս կաց: Տեր աստված, մեզ
փորձանքից ազատիր...

Բոլորը լարվեցին: Փողոցից հասնող ձայները
ծակում էին քոնքերը: Մատվեյը աչքի կոպերը
փակեց, բայց իսկույն բացեց և հուզված հարցրեց.

— Իսկ կանդալները... թագցրո՛ւ, ա՛յ կին, թե
չե՛՝ կտանեն:

Թոռնուհին վազ տվեց դեպի կանդալները, բայց
քայլի ձայնից յետ ցատկեց և իր տեղը նստեց:
Ներս մտան սպան և զինվորները:

— Ո՛ւմ բնակարանն ե այս: Ա՛հա, այդ դո՛ւ ես
միտինգներում կանդալներով դուրս գալիս: Անի-
կանովը դո՛ւ ես:

Մատվեյը լեզուն շարժեց չորացած բերա-
նում և խռացրեց.

— Յես եմ:

— Ա՛հա, խուզարկեցեք:

Զինվորները վայր բերին կանանց, նայեցին
մահճակալների տակը և սկսեցին բռնալ սնդուկը:

Սպան մոտեցավ ետաժերկին, տեսավ պատից
կախած կանդալները և ասաց.

— Ա՛ն... ահա նրանք—և վերցրեց պատից:

Շղթաների ձայնը կրակ տվեց Մատվեյին:

— Կախիր իր տեղը—բղավեց նա:

— Ի՞նչ: Ձայնդ քաշիր, տես՝ վոր քեզ ել չկախեն:

— Կախիր, բայց նրանց ձեռք մի տա: Քեզ
համար չե, վոր պահպանել եմ:

Սպայի աչքերը բոցավառվեցին և շանթեցին
Մատվեյին: Նա շարտեց կանդալները սեղանի
վրա և մոտեցավ անկողնին.

— Ինչի՞ համար ես կրել այս կանդալները, այ
հիմար քավթառ. պոլիտիկայի համար: Դե, ասա...

Մատվեյի կինը սկսեց դողալ, չոզեց սպայի
առաջ և թոթովեց.

— Ինքը չի կրել... սուտ ե ասում... վորդու
կանդալներն են... վորդու...

— Իսկ վորտեղ ե վորդին:

— Սպանված ե պատերազմում, սպանված ե...
ախանջ մի դնիր պառավին... հիվանդ ե... խելքը
գլխին չե... յերրորդ որն ե՛ ջերմում ե...

Մատվեյը յերեսը դարձրեց: Նա չարախինդ
և վարանված հայացք գցեց արտասովալից աղեր-
սող կնոջ վրա և խուպոտ արտաբերեց.

— Կրունկները լիզիր, քավթառ...

Սպան զգվանքով հեռացավ դեպի պատուհանը
և անշարժ կանգնած եր՝ մինչև խուզարկությունը
վերջացավ: Միայն մատները ջղային կերպով
թմբկահարում էին դոբուրի վրա:

— Վաշե բլագորոդյե, վերջացրինք:

— Վոչինչ չկա:

— Վոչինչ չկա:

— Մարշ:

Սպասն վերցրեց կանգալները և զինվորների
յետևից դուրս գնաց, խուսափելով Մատվեյի
աղաղակից և հարսի թոթովից՝ ինչ վոր անհայտա-
ցած չթի կտորի մասին:

Մատվեյը ջանում էր դուրս պրծնել կնոջ և
թոռնիկի ձեռքերից, բայց բոլորովին թուլա-
ցավ: Միայն կեսորին խաբեյությամբ դուրս
յեկավ և վազ տվեց փողոցով: Մտավ կամենդանտի
մոտ: Ամենքին հարց ու փորձ էր անում թե
ինչպես գտնի այն սպային, վոր կանգալները
տարել էր:

— Նրանք իմս են: Իմ վորդունն են,— և հայհո-
յում էր:

Յերեկոյան նրան ուշագնաց գտան շուկայի մոտ՝
քոնքից մինչև ականջը դոնդաղի թողած կապույտ-
բոսորագույն հետքով:

XIV

Աշնան առաջին ցրտերին, արվարձանի մար-
գերով, պահակից վերադառնում էր մի կարմիր-
բանակային: Վոտքը կալավ ինչ վոր մի զրնգող
բանի և սկսեց խոտի մեջ ձեռքով փնտռել և
բարձրացրեց Ալեկսեյ Անիկանովի կանգալները:

Նրանց ողակները ժանգից վոսկու տեսք եյին ըն-
դունել, կոճղները հողից սևացել եյին...

«Գրողը տանի ձեզ» — և կարմիր-բանակայինը
թափ տվեց կանգալները: Թողի, թոշնած խո-
տերի և պոկ յեկած ժանգի հետ քամին թռցրեց
կանգալների զողանջը և ցրեց դաշտերում:

Թ Ե Ձ Ի Ս Ն Ե Ր

Ն. Լյաշկոյի «Կանդալների պատմությունը»
մշակելու համար:

1. Այս յերկը պատկերացնում է հին, մինչ-հոկտեմբերյան կյանքի շրջանը և հոկտեմբերի սկիզբը:

Մի քանի պայծառ գծերով հեղինակը նկարում է, թե ինչպես ինքնակալությունը կեղեքում էր, և այն միջոցները, վորոնց շնորհիվ ցարիզմը աշխատում էր մթագնել բանվորի գիտակցությունը, մարել նրա մտածողության ազատությունը, ճնշել նրա մարդկային արժանավորությունը: (Յեկեղեցին, ծառայության մեջ քծնանքով աչքի ընկնելու սխտեմը, մեծավորների առաջ ստորադրյալների քծնումի պաշտամունքը և այլն):

Կանդալները ցարական Ռուսաստանի սիմվոլն են. խայտառակ, ստրկական անցյալի սիմվոլը: Ընթերցողներն այս պատմվածքի միջոցով կարող են իրենց ներկայացնել այն ժամանակվա բանվորի կենցաղի, նրա աշխատանքի պայմանների պատկերը և փորձ անել դրանք համեմատելու արդի կյանքի հակումների հետ (իր գործարանում,

ուրիշ գործարանում, եկակուրսիաների, լրագրական տեղեկությունների հիման վրա և այլն):

2. Բայց կանդալները—լոկ անցյալի սիմվոլ չեն: Ինքնակալության պաղպոյլիայում կոփվում էր բանվոր դասակարգի կամքը՝ մարտնչելու և իր թշնամուն հաղթելու:

Գործարանում յերբեմն յերևան են գալիս խուլ, գաղտնի խռովության նշաններ, առկայծում են ուղեցույց կրակներ, վորոնք խոսում են դասակարգային միության և համերաշխության մասին, այն մասին, վոր վորոշ խավերում բախում է կյանքի յերակը, կատարվում է ընդհատակյա աշխատանք: Այդ մասին ասում է գործարանի խառատի կարճ և խորագգած ֆրազան և ցարական գերիի՝ Ալեկսեյ Անիկանովի ոգտին հավաքած ոժանդակությունը, և պրոկլամացիաների ցրումը, և այն՝ թե ինչպես ճարտար կերպով են թագցնում բանվորները իրանց աքսորված ընկերոջ կանդալները:

Ահա թե ինչո՞ւ յեն նրանք սիմվոլիք նշանակություն ստանում.—«դողանջով պատմում էյին գործարանին և քաղաքին՝ ազատության մասին, արթնացնում էյին քնածներին...»:

Այդպիսով խնդիր է ծագում—հետևելու բանվորական շարժման հիմնական մոմենտներին՝ յերկու հեղափոխությունների միջև գտնված

ժամանակաշրջանում, շեշտելով Հոկտեմբերի նախապատճառները և այդ մոմենտները համեմատելով պատմվածքի փաստական նյութերի հետ:

3. Ռուսական պրոլետարիատի կազմակերպված մասսաներն իրանց առաջնորդների ղեկավարությամբ ցարիզմը ստապալեցին, բուրժուազիայի ձեռքից իշխանությունը խլեցին, կործանելով զանազան «ազատությունների» իլլյուզիան և հաստատեցին բանվորական դիկտատուրա:

Սակայն թշնամի տարրերը գլուխ բարձրացրին և տարբեր միջոցներով—սաբոտաժով, ստորբնազդների վրա խաղալով, հաճախ գեներով—աշխատում են խանգարել, կործանել բանվորի գործը:

«Զորս կողմը, անկյուններում դարան են մտել վշտացածները և տեղահան յեղածներն ու շշնջում են.—դե, դե, տեսնենք, կառուցեք... շինեցեք»...

Միակ յեւքն ե—հաղթել դժվարությունները, փլըզումը, վոշնչացնել ֆիզիքական թշնամիներին. հարկավոր են «կանդալային խոսքեր»՝ փոքրոգիներին քաջալերելու համար, վորովհետև «յետ դառնալու ճանապարհ չկա»:

Հեղինակը լոկ ընդհանուր գծերով, եսքիզով նկարում է ընդհանուր փլըզումի և քաղաքացիական կռվի մոմենտը: Այստեղ կարելի յե կատարել կռվի առաջին շրջանների պատկերների նկա-

րագրության քննություն՝ առանձին դրամատիք տեսարանների շեշտումով—սպիտակների յերևան գալը Անիկանովների խրճիթում (այդ տեսարանը կարող է բեմադրվել), Ալեկսեյ Անիկանովի բնույթագրով, սրա անձնավորությամբ հեղինակը դուրս է բերել իսկական բանվորներին—հեղափոխության մարտիկներին, վորոնց անունները կապված են Հոկտեմբերյան որերի առաջին հաղթությունների հետ:

**ԽՈՐՀՐԴ. ՍՈՑ. ՀԱՆ. ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ
ԿԵՆՏՐ. ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ**

— ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍԵՅՅԻԱ —

Մոսկվա, Նիկոլսկի փող. № 10

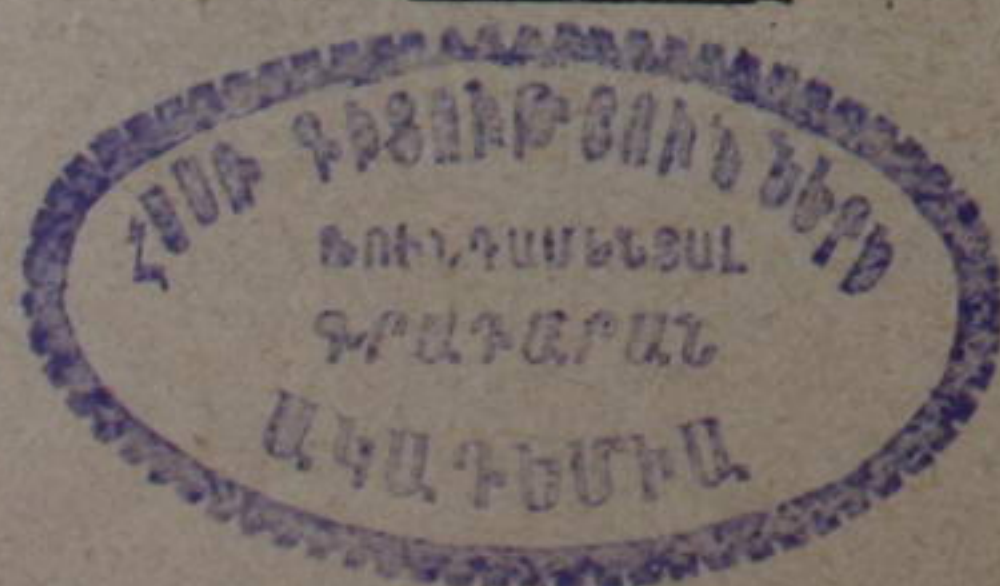
Լ Ո Ւ Յ Ս Ե Ն Տ Ե Ս Ե Լ

Գ ի ն ը

Լենինի ՊԱՏԳԱՄԱՆԵՐԸ ՅԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ	15 կ.
Լենինի ՊԱՏԳԱՄԱՆԵՐԸ ԺՈՂ.ԼՈՒՍ. ՄԱՍԻՆ. Կազմեց Ն. Կրուպսկայա	20 կ.
ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ ՈՒՂԻՆ և ԲԱՆ. - ԳՅՈՒՂ. ԴԱՇԻՆՔԸ, - Ն. Բուխարին	1 ր. 25 կ.
ԳՅՈՒՂԱՅԻԱԿԱՆ ՀԱՐՅ, - Ի. Սաալին	50 կ.
ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՅ, - Ի. Սաալին (272 էջ)	1 ր. 50 կ.
ՀԱՄ. ԿՈՄՈՒՆԻՍՏ. ԿՈՒՍԱԿ. (բ) ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ, Վ. Վոլոսկի	1 ր. 50 կ.
ՊԱՅՔԱՐԻ ՅԵՎ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՏԱՍԸ ՏԱՐԻ	70 կ.
1905 թ. ՄԵՐ 1 ԲԱՆ. - ԳՅՈՒՂ. ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ, Ի. Ֆլերովսկի	70 կ.
ԻՆԶ ՎՈՐՈՇԵՅ ԿՈՒՍ. XIV ՀԱՄԱԴՈՒՄԱՐԸ, Ն. Ելիզարով	30 կ.
ԻՆԶ ՎՈՐՈՇԵՅ ԿՈՒՍ. XV ԿՈՆՖԵՐԵՆՑԻԱՆ. - Գ. Ռեկկին	20 կ.
ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԸ 1905-ին, - Ա. Կարինյան	70 կ.
ԻՆԶՊԵՍ ԱՇԽՈՒԹՅՆԵԼ ԳՅՈՒՂԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԸ, - Զ. Լավրենսյան	30 կ.
ԽՍՀՄ ՅԵՎ ԱՐԵՎԵԼՔԻ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԸ, - Ա. Արշարունի	30 կ.
«Ի. ՍՏԱԼԻՆ» (համառ. կենսագր.) կազմեց իվ. Տովստուխա	7 կ.
ԿԼԱՐԱ ՅԵՏԿԻՆ (կենսագր.), - կազմեց Զ. Բոյարսկայա	15 կ.
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԶՐՈՒՅՑՆԵՐ (Կոմս. հմբ.) ըստ Վերգանսկու, պրակ I,	50 կ.
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԶՐՈՒՅՑՆԵՐ " " պրակ II,	50 կ.
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԶՐՈՒՅՑՆԵՐ " " պրակ III	50 կ.
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ	10 կ.
ՊԱՏԵՐԱԶՄ ՉԵՆՔ ՈՒԶՈՒՄ, ԲԱՅՅ ՊԱՏՐԱՍՏ ԵՆՔ ԴԻՄԱԴՐԵԼՈՒ	10 կ.
ԻՆԶՈՎ Ե ՈՒԺԵՂ ԿԱՐՄԻՐ-ԲԱՆԱԿԸ	15 կ.
ՄԱՐԴՈՒ և ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄԸ, - Գ. Ազոլ	35 կ.
ԻՆԶՊԵՍ Ե ԱՌԱՋԱՅ. և ԶԱՐԳ. ԿՅԱՆՔԸ ՅԵՐԿՐԻ ՎՐԱ, - Գրեմյացկի	50 կ.

ԻՆԶՊԵՍ Ե ՍԱՐՔՎԱԾ ՏԻՅԵԶԵՐՔԸ, - Կազմեց իվ. Գ. Գրավե	50 կ.
ՎՈՐՈՏ, ԿԱՅԾԱԿ և ԵԼԵԿՏՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, - Մ. Գրեմյացկի	40 կ.
ԱՐԵՎԸ, ՆՐԱ ՎՈՐԴԻՆԵՐԸ և ԹՈՒՆԵՐԸ, - Բ. Սեմեյկին	40 կ.
ՄԱՐԴՈՒ ԱՆՏԵՍԱՆԵԼԻ ԹՇՆԱՄԻՆԵՐԸ ՈՒ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐԸ.	15 կ.
ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԲԱՆԱՐԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ, - Վ. Յազվիցկի	15 կ.
ԹԵ ԻՆԶՊԵՍ ԿԱՐԵԼԻ ՅԵ ԳՅՈՒՂ. ԵԼԵԿՏՐԱԿԱՆՈՒԹ. ԱՆՅԱՅՆԵԼ	20 կ.
ՏԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ և ՄԱՆԱՎԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ, - Վ. Դմիտրյևա	15 կ.
ԳԵՂ ԿԱՆԳՆԻ ԳԵՐԱՆ ԿԿՈՏՐԻ (Կոոպերացիան գյուղում), Լ. Ի.	30 կ.
ԱՍՏՈՒ ԿԱՄՔԸ, ԹԵ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏ. ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ, - Ի. Պ.	20 կ.
ԳՅՈՒՂԱՅԻԱԿԱՆ ՀՈՂԱՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹ. ԱՅԲՈՒԲԵՆԸ	30 կ.
ՀՈՂԻ ՄՇԱԿՈՒՄԸ ՅԵՐԱՇՏԻ ԺԱՄԱՆԱԿ, - Պ. Վլասով,	40 կ.
ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐԿԸ, - Մ. Լիվինսկի	20 կ.
ԱՌԱՋԻՆ ՈԳՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԻՎԱՆԻ ԿԵՆԴԱՆՈՒՆ, Ա. Սկոբոլով	17 կ.
ԸՆՏԱՆԻ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ՎԱՐԱԿԻՉ ՀԻՎԱՆԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	17 կ.
ԻՆԶՊԵՍ ԸՆՏՐԵԼ ԿԱԹՆԱՌԱՏ ԿՈՎ, - Բ. Սկոբոլով	12 կ.
ԹԵ ԻՆԶՊԵՍ ԳԵՐՄ. ՍՏԻՊԵՅ, ՎՈՐ ԿՈՎԸ ՏԱՐԻՆ 2 ԱՆԳԱՄ ԾՆԻ.	15 կ.
ԽՈԶԸ ԳՅՈՒՂԱՅՈՒ ԿԵՐԱԿՐՈՂՆ Ե, - Ե. Լիխաչև	18 կ.
ՄՈՐ ԱՅԲԲԵՆԱՐԱՆԸ, - Գ. Սպեբանսկի	16 կ.
ՅԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ՎԱՐԱԿԻՉ ՀԻՎԱՆԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, - Բ. Գինսբուրգ	30 կ.
ԳՅՈՒՂԱՅ. ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԸ և ԽՈՐՀՐԴ. ԴՊՐՈՑԻ ԾՐԱԳՐՆԵՐԸ	12 կ.
ԳԵՂԱԿՈՒՀԻՆ և ՅԵՐԵԽԱՆԵՐԸ	25 կ.
ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ԶԵՌՆԱՐԿ (ուսուցիչներին համար)	70 կ.
ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ 1 ԱՍՏԻՃ. ԴՊՐՈՑՈՒՄ, Բ. Ժավորոնկով	65 կ.
ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՅԸ և ԴՊՐՈՑԸ	40 կ.
ՊԱՏԱՆԻ ՊԻՈՆԵՐ (Ժողովածու)	60 կ.
ՊԻՈՆԵՐ, ՊԱՀՊԱՆԻՐ ԱՌՈՂԱՌՈՒԹՅՈՒՆԴ, - Յե. Ռադին	10 կ.
ՊԻՈՆԵՐ, ՀԵՏԵՎԻՐ ԼԵՆԻՆԻ ՊԱՏԳԱՄԱՆԵՐԻՆ	15 կ.
ԼԻՆԵՆՔ ԱՌՈՂԱ և ՈՒԺԵՂ, - Ն. Ֆայլինբեր. մաս I,	40 կ.
ԼԻՆԵՆՔ ԱՌՈՂԱ և ՈՒԺԵՂ " մաս II,	45 կ.
ՔՈՍ, ԻՆԶՊԵՍ ԿՈՎԵԼ ՆՐԱ ԴԵՄ, - Բժ. Նադեյին	20 կ.
ՎԵՆԵՐԱԿԱՆ ԱԽՏԵՐ, - Վ. Բրոններ	25 կ.
ՄԵՐ ԱՎԱԳ ՅԵՂԱՅՐՆԵՐԸ - ԿՈՄՅԵՐԻՏԱԿԱՆՆԵՐԸ	20 կ.
ԹԵ ԻՆԶՊԵՍ ՍԱՔՈՆ ԿԱՐՄԻՐ-ԲԱՆԱԿԱՅԻՆ ԴԱՐՁԱՎ - Կրավչենկո	35 կ.
ԿԱՐՄՐԱՄՈՐԹՆԵՐԸ, - Պ. Խլեբնիկով	45 կ.
ՅԵՐԿՐԻ ԽՈՐՔԵՐՈՒՄ, - Ա. Կուպրին (նկարազարդ)	18 կ.
ՔԻՄԻԿՈՍ ԿՈՒԶԿԱՆ, - Պ. Ուլովեց (նկարազարդ)	28 կ.

ՀԱՄԱՐՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ ԱՅԵՐՈՊՈԼԻՏԱՆՈՎ, — Պ. Որլովեց (նկարազարդ)	22 կ.
ՄՈՐԱԿԻ և ԱՐՋԻ ՄԱՍԻՆ (հեքիաթ) — Դ. Մամին-Սիբիրյակ (նկար.)	15 կ.
ԻՆՉՊԵՍ ԵՅԻՆ ԱՊՐՈՒՄ ՏԻԿՆԻԿՆԵՐԸ (նկարազարդ)	16 կ.
ՄԻՆԻՍՏՐ ՄԵԿ ԺԱՄՈՎ, — Ֆր. Ֆոկա (նկարազարդ)	18 կ.
ԱՆՁՆՎԵՐ ՏՂԱՆ, — Եղմոսյան Գ. Ամիրջիա (նկարազարդ)	12 կ.
ՓՈՔՐԻԿ ՀԵՐՈՍՈՒՀԻՆ, — Ուլգա (նկարազարդ)	12 կ.
ԹՈՉՈՒՆՆԵՐ (գունատիպ այլբոմ յերեխաների համար)	25 կ.
Հ. ՊԱՐՈՆՅԱՆ (ընտիր յերկեր), պրակ I	40 կ.
„ „ „ պրակ II	35 կ.
„ „ „ պրակ III	35 կ.
ՅԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳՐՈՂԸ: ՄԱՐԴԸ, — Մաքսիմ Գորկի	15 կ.
ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ, — Ա. Սերաֆիմովիչ	45 կ.
ՄՐՐԿԱՀԱՎԸ և ՈՒՐԻՇ ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ, — Մաքսիմ Գորկի	10 կ.
ՅԵՐԿՐԱՇԱՐԺ (պատմվածք)	25 կ.
ԱՐՏԱՍՈՎՈՐԸ, — Մաքսիմ Գորկի	40 կ.
ԿԱՆԴԱԼՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ, — Ն. Լյաշկո	25 կ.
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ ՊԱՏՄՎԱԾՔ, — Ս. Յակովլև	20 կ.
ԸՆԿ. ՎԱԼԻՍ, — Մ. Յուրին	15 կ.
ՉԱՊԱՅԵՎ, — Ֆուրմանով	50 կ.
ՉԱՂԱՅՊԱՆ ՈՏՈՊԱՅ, — Ա. Ֆրոլով	20 կ.
ԳԱՅԼԵՐ, — Ֆ. Գլադկով	25 կ.
ՄԱՅՐԸ, — Ֆ. Բերեզովսկի	45 կ.
ՄԵԾ ՏԱՍՆԱՄՅԱԿԸ (այլբոմ)	50 կ.
ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ ԵՆ ՅԵՎ ՊԱՏՐԱՍՏՎՈՒՄ ԵՆ ՏՊԱԳՐ. ՀԱՄԱՐ	
ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՄԱՏԵՐԻԱԼԻՉՄ (քրեսթոմատիա, 15 մամուլ)	
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ և ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ	
ՅԵՐԵԲ ԻՆՏԵՐՆԱՅԻՈՆԱԼ	
ԿՈՄՅԵՐԻՏՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԸ ԳՅՈՒՂՈՒՄ	
ՀԵՌԱԳԻՐ, ՀԵՌԱԽՈՍ և ՌԱԴԻՈ	
ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ (նկարազարդ), 15 զրբույկ.	
ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ ՌՈՒՄ ՆՈՐԱԳՈՒՅՆ ԳՐՈՂՆԵՐԻՅ, 15 զրբույկ.	
ՅԵՎ ՈՒՐԻՇ ԳՐՔԵՐ (պահանջեցեք մեր գրացուցակը):	

20 400.

[204]

28385

A $\frac{\text{II}}{38565}$

НА АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

Н. ЛЯШКО. Разсказ о кандалах

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СОЮЗА ССР

МОСКВА, ЦЕНТР, НИКОЛЬСКАЯ, 10.